

Nye islandske retskrivningsregler og den islandske retskrivningsordbog

Jóhannes B. Sigtryggsson

In 2016 new Icelandic official spelling rules by the Icelandic Language Council were published by the Education ministry. Also, in 2016, a new edition of the official Icelandic spelling dictionary, *Stafsetningarorðabókin*, was published on the web portal *málið.is*. In this article, the genesis of these works is discussed, in particular the emphasis that was put on their integration by using numerous references to the new spelling rules in the dictionary.

1. Indledning

Året 2016 var på mange måder et vigtigt år for islandsk retskrivning: nye retskrivningsregler var udgivne af Islandsk sprognævn og kulturministeriet og en ny udgave (2. udg.) af den offentlige islandske retskrivningsordbog, *Stafsetningarorðabókin*, blev lanceret på webportalen *málið.is*. Jeg vil gøre kort rede for arbejdet ved disse forskellige projekter og hvordan de har påvirket hinanden. Jeg vil også diskutere gavnet af det at have et nært forhold mellem en retskrivningsordbog og retskrivningsregler og gå lidt ind på hvordan man kan styrke ortografiske ordbøgers rolle eller formål i nutiden med at synliggøre mere end før denne forbindelse.

Disse to projekter er udgivne af forskellige aktører: retskrivningsreglerne af Islandsk sprognævn men *Stafsetningarorðabókin* af sprogrøgtsavdelingen i Árni Magnússon-instituttet for islandske studier.¹

2. Nye islandske retskrivningsregler (2016)

2.1. Islandsk retskrivning

Islandsk retskrivning er ret konservativ og bygger på et traditionelt skriftsprog som har en lang historie.² Før nye reglerne blev godtaget var de sidste officielle retskrivningsregler fra 1974, med småændringer 1977.³ Kulturministeriet udgav

¹ Jeg deltog i begge disse projekter, var hovedredaktør for den nye udgave af ordbogen og tog også del i at lave de nye retskrivningsregler som medlem af en arbejdsgruppe.

² God oversigt over retskrivningshistorien er hos Stefán Karlsson (2004).

³ *Auglýsing um íslenska stafsetningu nr. 132/1974* [Meddelelse om islandsk retskrivning nr. 132/1974] og *Auglýsing um breyting á aughýsingu nr. 132/1974 um íslenska stafsetningu nr. 261/1977* [Meddelelse nr. 261/1977 om ændring på meddelelse nr. 132/1974 om islandsk retskrivning] (se *Auglýsing um íslenska stafsetningu*).

reglerne fra 1974 (1977). Disse regler var på mange måder vellykkede men også forældede på visse områder og gik ikke nok i detaljerne.

Her skal også nævnes at i første udgaven af *Stafsetningarorðabókin* (2006) var også publicerede retskrivningsregler. De havde ikke et selvstændig officiel værdi, men byggede på reglerne fra 1974.⁴ Disse regler fra 2006 var et forsøg til at uddybe reglerne fra 1974, bl.a. med langt flere eksempler end før og var et stort fremskridt på og dannede grundlaget i mange måder for de nye retskrivningsregler som var udgivne 2016.

2.2. Islandsk sprognævn og nye retskrivningsregler

Ifølge lovene om islandsk sprog og islandsk tegnsprog, nr. 61 fra 2011 (paragraf 6), og ældre lov om Árni Magnússon-instituttet for islandske studier fra 2006 fik Islandsk sprognævn den opgave at affatte retskrivningsregler som gælder bl.a. for undervisning af retskrivning i skoler og kulturministeren udgiver. Grundlæggende ændringer af reglerne skal godkendes af kulturministeren.⁵

Formålet med at affatte nye retskrivningsregler var blandt andet at de skulle få et selvstændigt værdi og basis i lovene og ville ikke kun bygges på reglerne fra 1974. Fremstillingen skulle også gøres tydeligere end i ældre regler og antallet af eksempler forøges.

Islandsk sprognævn stiftede en arbejdsgruppe 2009 som arbejdede med pauser til 2015 på at affatte nye regler. Sprognævnet afleverede et udkast til nye retskrivningsregler til kulturministeriet 6. april 2016 og ministeriet udgav dem 6. juni samme år.⁶ Reglerne blev dernæst også udgivet på sprognævnets webside (Íslensk málnefnd 2016).

Disse nye retskrivningsregler er derfor første reglerne som sprognævnet udgiver efter at nævnet fik denne klare opgave i lovene. Udgivelsen af de nye regler er derfor et vis vendepunkt i den islandske retskrivningshistorie.

2.3. Ændringer i de nye retskrivningsregler

Hvis man kigger på ændringer i de nye retskrivningsregler fra ældre regler er de ikke ret store. Man kan helst se dem i kapitler som handler om store og små bogstaver og et eller flere ord. Største ændringerne er hellere i fremstilling af emnet og antal eksempler (se Jóhannes B. Sigtryggsson 2016).

Et eksempel om en ændring er at i reglerne fra 1974 står at alle dyre- og plantnavne skal skrives med en lille bogstav endog første led i dem er oprindelig et

⁴ *Ritreglur í samræmi við auglýsingar menntamálaráðuneytis nr. 132/1974, 133/1974, 184/1974 og 261/1977* [Retkskrivningsregler i overensstemmelse med meddelelser nr. 132/1974, 133/1974, 184/1974 og 261/1977] (*Stafsetningarorðabókin* 2006:673–736).

⁵ *Lög um stöðu íslenskrar tungu og íslensks tákn máls nr. 61/2011*.

⁶ *Auglýsing um setningu íslenskra ritreglna nr. 695/2016. 6. júní 2016*.

proprium. Et eksempel på det er ordet *óðinshani* ‘odinshane’ hvor den første led er oprindeligt navnet *Óðinn*. I de nye retskrivningsregler har denne regel været ekspanderet til flere grupper ord, specielt ord om mad og medicinord. De skal nu også altid skrives med små bogstaver, f.eks. *pekingönd* ‘pekingand’ og *alzheimersveiki* ‘Alzheimers sygdom’.

Anden ændring som kan nævnes er at man har formindsket antallet af sideformer. Ofte har det med et eller flere ord at gøre. For eksempel er den eneste stavemåde som nævnes i nye reglerne for ordforbindelsen *alls konar*, som betyder ‘mange slags’, at skrive hvert ord separat. I ældre regler kunne man derimod enten skrive dem separat eller i et ord (*allskonar*, *alls konar*). Det er vores erfaring i sprogrøgtsafdelingen hos Árni Magnússon-instituttet i islandske studier at almenheden vil hellere have færre sideformer og varianter i retskrivningen end flere.

3. *Stafsetningarorðabókin* – den officielle islandske retskrivningsordbog

3.1. Retskrivning i islandske ordbøger og databaser

Standardordbogen over moderne islandsk nævnes *Íslensk orðabók*. Første udgave af den udkom 1964 men den sidste store revidering af den er fra 2002 (*Íslensk orðabók* 2002). Denne ordbog er ikke så normativ som *Stafsetningarorðabókin* og retskrivningsreglerne og der forekommer flere varianter i retskrivningen end i dem.

Islandsk sprognævn udgav i 1989 *Réttitunarorðabók handa grunnskólum*, (retskrivningsordbog for grundskoler). Den blev ret populær og er endnu brugt i grundskolen i Island. Største problemet med den er at den er blevet forældet på mange måder. Den har ikke været opdateret fra året 1989 og følger ikke helt retskrivningsreglerne fra 2006 og selvfølgelig ikke heller de nye regler fra 2016. Ordforrådet i den består også kun af cirka 15.000 ord.

De sidste cirka femten år er den såkaldte *Beygingarlýsing íslensks nútímamáls* (bøjningsdatabase for islandsk nutidssprog) (se <<http://bin.arnastofnun.is>>), som Árni Magnússon-instituttet udgiver, blevet den de facto sted hvor man går til at finde oplysninger om bøjning af næsten 280.000 islandske ord og den er blevet meget mere kendt og populær end *Stafsetningarorðabókin*. Oprindeligt var denne database udviklet for sprogteknologi og har altid kun ligget på nettet. Den er deskriptiv og viser derfor ret mange lemmaformer som ikke er anerkendte i formel skriftsprog, f.eks. findes der såvel *tölva* ‘computer’ som sideformet *talva*. Den første varianten er den anerkendte form i skriftsproget men *talva* er hyppigt brugt i talesproget. Største problemet med denne imponerende database er at almenheden bruger den nu ofte som en normativ kilde. Det er derfor vigtigt at fundere på den islandske retskrivningsordbogs eksistensberettigelse, specielt fordi den samme

institution, Árni Magnússon-instituttet i islandske studier, udgiver begge projekterne, bøjningsdatabasen og *Stafsetningarorðabókin*. Det var blandt andet med denne bøjningsdatabase i tanke som forholdet mellem *Stafsetningarorðabókin*, og retskrivningsreglerne er i 2. udg. af ordbogen blevet tættere end før, som diskuteres her i kapitel 3.3.

3.2. *Stafsetningarorðabókin*

Réttitunarorðabók handa grunnskólum dannede grundlaget for *Stafsetningarorðabókin* (ca. 65.000 lemmaer) som udkom for første gang 2006.⁷ Sekretariatet for Islandsk sprogævn lavede den og sprogævnet udgav denne første officielle retskrivningsordbog i Island. Den blev populær men var kritiseret blandt andet for mangel af henvisninger mellem sideformer. I den nye udgave af denne ordbog fra sidste år har der været sat ind mange henvisninger til sideformer. Et eksempel på det er ordet *skritinn* som betyder ‘underlig, mærkelig, besynderlig’ og kan enten skrives med *i* eller *y*. I den nye udgave af ordbogen henvises der til sideformene, som ikke var gjort i første udgaven af ordbogen:

Stafsetningarorðabókin (2006; 1. udg.):

skritinn skritin; skritið STIGB -nari, -nastur

skrýtinn skrýtin; skrýtið STIGB -nari, -nastur

Stafsetningarorðabókin (2016; 2. udg.):

skritinn (einnig **skrýtinn**) skritin; skritið STIGB -nari, -nastur

skrýtinn (einnig **skritinn**) skrýtin; skrýtið STIGB -nari, -nastur

En vigtig grund til at have en retskrivningsordbog er at vise sådan ligeværdige sideformer. Det er en del af det normative formål med således ordbøger. Retskrivningsordbøger er også vigtige til at sprede ud viden om overvejet retskrivning af f.eks. låneord. Vigtigste formålet med retskrivningsordbøger er at være en kanal til at fremføre normativ praksis, jf. definitionen for *rettskrivningsordbok* i NLO (1997:226): ”ordbok der formålet er å angi ordenes rettskrivning ifølge en viss norm.”⁸

Revidering af emnet i ordbogen har taget nogle år og tidligt i dette arbejde var bestemt af redaktionen at den nye udgave ikke skulle trykkes men kun publiceres på nettet. Det er i takt med udviklingen i Island og andre lande hvor meget færre ordbøger er trykte end før. Med lanceringen af den nye webportal *málið.is* i november 2016 fik *Stafsetningarorðabókin* også et nyt hjem og den nye version var publiceret der. Endnu er det den eneste sted hvor den ligger men det diskuteres nu om der skal også oprettes som en selvstændig webside. Det som jeg håber også

⁷ Om historien bag den se Ari Páll Kristinsson (2008).

⁸ Diskussion om særpræg og formål ved ortografiske ordbøger er f.eks. hos Nerius (1990).

at gøre i den nærmeste fremtid er at sætte html-link til retskrivningsreglerne fra opslagsord i *Stafsetningarorðabókin* så at man flyttes direkte til den relevante paragraf i reglerne når man taster på paragrafnummeret.

3.3. Henvisninger til nye retskrivningsregler i *Stafsetningarorðabókin*

En af største nyhederne i denne nye udgave af retskrivningsordbogen er systematiske henvisninger i lemmaer til relevante paragrafer i de nye officielle retskrivningsregler.

I første udgave af *Stafsetningarorðabókin* fra 2006 var det kun få henvisninger til daværende retskrivningsregler. Tanken fra begyndelsen af arbejdet med den anden udgave af ordbogen har været at den og de nye retskrivningsregler skulle styrke hver anden og kobles mere sammen end før. Forudsætningen for at den nye udgave af retskrivningsordbogen kunne færdiggøres var derfor at de nye retskrivningsregler ville være færdige. Disse to projekter måtte derfor gå hånd i hånd.

Hensigten var at henvisninger i ordbogen til paragraffer i retskrivningsreglerne ville styrke ordbogens rolle som den officielle retskrivningsordbog og skelne den fra andre islandsk-islandske ordbøger og databaser. Det ville også forhåbentlig hjælpe med at sprede viden om retskrivningsreglerne.

Nogle eksempler om henvisninger til paragrafer i reglerne kan nævnes her: *týsdagur* 'tirsdag' er det gamle islandske navn på dagen *tirsdag* men som nu nævnes i islandsk *priðjudagur*. Første led i den er navnet *Týr*. Her henvises til artikel 1.3.2 c i de nye retskrivningsregler hvor der står at navne på dage og måneder skal skrives med et lille bogstav. Ordets retskrivning har ændret sig fra 2006 hvor den begyndte på en stor bogstav:

Stafsetningarorðabókin (2006): **Týsdagur** -inn -dags; -dagar

Stafsetningarorðabókin (2016): **týsdagur** -inn -dags; -dagar (sjá §1.3.2 c í Ritreglum).

Et andet eksempel kan nævnes. Det er almindeligt i islandsk at sammensatte ord som oprindeligt har haft et proprium som første del har tabt den direkte henvisning til det og er blevet et fællesnavn, for eksempel *akkillesarhæll* 'akilleshæl', som er ledt af det græske navn *Akkilles*. Her henvises i den nye udgave af *Stafsetningarorðabókin* til paragraf 1.3.3.2 g i retskrivningsreglerne hvor således ord er behandlede:

Stafsetningarorðabókin (2006): **akkillesarhæll** -inn -hæls

Stafsetningarorðabókin (2016): **akkillesarhæll** -inn -hæls (sjá §1.3.3.2 g í Ritreglum)

Et forbillede i dette arbejde med henvisningerne og fremstillingen af dem har været den danske retskrivningsordbog, *Retskrivningsordbogen*, og specielt 4.

udgaven fra 2013. Antal henvisninger i *Stafsetningarorðabókin* er derimod højere end i den.

4. Konklusion

Nu har jeg diskuteret historien bag disse projekter. Man kan måske drage lære af dette om retskrivningsordbøger og retskrivningsregler: Retskrivningsordbøger må finde en eksistensberettigelse med at skelne sig fra andre typer af ordbøger/databaser. Ortografiske ordbøger er vigtige til at sprede ud viden om overvejet retskrivning af f.eks. låneord og de er en god vej/kanal til at fremføre normativ praksis. Tæt (synlig) forbindelse mellem en retskrivningsordbog og retskrivningsregler er vigtig.

Forhåbentligt har alt dette arbejde ved nye retskrivningsregler og den nye udgave af retskrivningsordbogen defineret klarere end før deres plads og rolle i islandsk retskrivning.

Litteratur

Ordbøger

Beygingarlýsing íslensks nútímamáls. Kristín Bjarnadóttir (red.). Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <<http://bin.arnastofnun.is/>>, hentet 11.10.2017.

Íslensk orðabók (2002). 3. udg. Mördur Árnason (red.). Reykjavík: Edda.

NLO = Henning Bergenholtz, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén (1997): *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.

Retskrivningsordbogen. (2013). 4. udg. Dansk Sprognævn.

Réttitunarorðabók handa grunnskólum. (1989). Reykjavík: Námsgagnastofnun og Íslensk málnefnd.

Stafsetningarorðabókin. (2006). 1. udg. Dóra Hafsteinsdóttir (red.). Reykjavík: Íslensk málnefnd / JPV.

Stafsetningarorðabókin. (2016). 2. udg. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <<http://málið.is/>>, hentet 11.10.2017.

Anden litteratur

- Ari Páll Kristinsson (2008): Den nye islandske rettskrivningsordboka. I: Ásta Svavarsdóttir et al. (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi. 9. Rapport fra konference om leksikografi i Norden. Akureyri 22.–26. maj 2007*. Reykjavík: Nordisk Forening for Leksikografi, 19–30.
- Auglýsing um íslenska stafsetningu. [Þetta er auglýsing nr. 132/1974, með innfelldum breytingum skv. auglýsingu nr. 261/1977.]* <<https://notendur.hi.is/eirikur/stafsreg.htm>>, hentet 11.10.2017.
- Auglýsing um setningu íslenskra ritreglna nr. 695/2016. 6. júní 2016.* <<https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneyti-media/media/fretta-tengt2016/Auglysing-um-islenskar-ritreglur.pdf>>, hentet 4.4.2018.
- Íslensk málnefnd (2016). *Ritreglur. Auglýsing mennta- og menningarmálaráðuneytis nr. 695/2016 með leiðréttingum.* <<http://islenskan.is/images/ritreglur-IM-2016.pdf>>, hentet 11.10.2017.
- Jóhannes B. Sigtryggsson (2016): Greinargerð um helstu breytingar á ritreglum. I: *Skíma* 39, 40–41.
- Lög um stöðu íslenskrar tungu og íslensks tákn máls nr. 61/2011.* <<https://www.althingi.is/altext/stjt/2011.061.html>>, hentet 11.10.2017.
- Nerius, Dieter (1990). *Das Orthographiewörterbuch. I: Franz Josef Hausman et al. (red.): Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie.* Bind 5.2. Berlin / New York: De Gruyter, 1297–1304.
- Stefán Karlsson (2004). *The Icelandic language*. Translated by Rory McTurk. Viking Society for Northern Research. University College London.

Jóhannes B. Sigtryggsson
 forskningslektor
 Árni Magnússon-instituttet for islandske studier
 Laugavegur 13
 101 Reykjavík
 johannes.b.sigtryggsson@arnastofnun.is